

Μουσείο
Βυζαντινού Πολιτισμού

Musée
de la Civilisation Byzantine

Η Στρατιά της Ανατολής στα Βαλκάνια
Αρχαιολογικά τεκμήρια
ενός νοσοκομείου στη Θέρμη/Σέδες

L'Armée d'Orient dans les Balkans
Témoignages archéologiques
d'un hôpital à Thermi/Sédès

Επιστημονική επιμέλεια
Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας
Ιωάννης Μότσιανος

Sous la direction de
Anastassios Ch. Antonaras
Ioannis Motsianos

Κατάλογος έκθεσης
Θεσσαλονίκη, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
21 Δεκεμβρίου 2012 - 3 Μαρτίου 2013

Catalogue de l'exposition
Thessalonique, Musée de la Civilisation Byzantine,
21 décembre 2012 - 3 mars 2013

Institut
Français de
Thessalonique
www.ift.gr

MINISTÈRE DE LA CULTURE (FRANCE) – MÉDIATHÈQUE
DE L'ARCHITECTURE ET DU PATRIMOINE – DIFFUSION RMN

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
HELLENIC REPUBLIC
MINISTRY OF EDUCATION AND RELIGIOUS AFFAIRS, CULTURE AND SPORTS
GENERAL SECRETARIAT FOR CULTURE

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ 2012
THESSALONIKI - CULTURAL CROSSROADS 2012

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSÉE DE LA CIVILISATION BYZANTINE

ΙΣΤ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
16ème EPHORIE DES ANTIQUITÉS PRÉHISTORIQUES ET CLASSIQUES

ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
CENTRE D'HISTOIRE DE THESSALONIQUE

Thessaloniki
1912-2012
Celebrate
Participate
Experience

με την υποστήριξη | avec le soutien de :
ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ASSOCIATION DES AMIS DU MUSÉE DE LA CIVILISATION BYZANTINE – THESSALONIQUE

Πρώτη έκδοση: Δεκέμβριος 2012

Première édition: décembre 2012

ISBN 978-960-89061-9-8

ISBN 978-960-89061-9-8

Copyright 2012

Copyright 2012

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Musée de la Civilisation Byzantine

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Τα κείμενα απηχούν αποκλειστικά τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Le présent ouvrage est une propriété intellectuelle protégée en vertu des dispositions de la loi Grecque (N.2121/1993) et des conventions internationales sur la propriété intellectuelle. Toute reproduction d'une partie ou de l'ensemble de l'ouvrage, de quelque manière que ce soit, sans l'autorisation écrite de l'éditeur est strictement interdite.

Les textes reflètent uniquement les opinions de leurs auteurs.

Παραγωγή / Production

Συντελεστές έκθεσης

Γενική εποπτεία – συντονισμός

Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, *Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού*

Επιμέλεια Έκθεσης – Μουσειολογική μελέτη

Αναστάσιος Αντωνάρας, Ιωάννης Μότσιανος, *αρχαιολόγοι-μουσειολόγοι*

Μουσειογραφική μελέτη – εφαρμογή

Αναστασία Καραδημητρίου, *αρχιτέκτων*

Επεξεργασία αρχιτεκτονικών εφαρμογών

Φωτεινή Μπαξεβάνου, *φοιτήτρια Μουσειολογίας*

Συντήρηση έργων

Μαγδαληνή Μουρατίδου, Βασιλική Κωστοπούλου, Κυριάκος Μαθίος,

Γεώργιος Μπουδαλής, Αννέτα Τσούκα, *συντηρητές*

Ειδικοί επιστημονικοί συνεργάτες

Βασίλειος Νικόλτσιος, *Διευθυντής Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα*

Μεταφράσεις συνοδευτικών κειμένων

Μαριάνθη Πάσχου, *υπεύθυνη των υπηρεσιών πολιτισμού του Γαλλικού*

Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης

Μαρία Πολυχρονάκη, *αρχαιολόγος*

Χρήστος Κωνσταντινίδης, *γενικός επιτετραμμένος στην Ελλάδα*

του "Souvenir Français"

Επικοινωνία – Δημόσιες Σχέσεις

Κατερίνα Μπιλιούρη, *αρχαιολόγος – μουσειολόγος*

Τεχνική υποστήριξη

Ιωάννης Λαγός, Γεώργιος Αλεξανδρής, Βασίλειος Ρέμβος,

Ιωάννης Κωνσταντινίδης, *τεχνικοί*

Φωτισμός

Γεώργιος Ζίγκας, Δημήτριος Μαντζούκας, *τεχνικοί φωτισμού*

Οικονομική διαχείριση

Σοφία Μουστακέα, Μαρία Λαμπριανού

Γραμματειακή Υποστήριξη

Χριστίνα Γουδελή, Ελισάβετ Νικολαΐδου, Αθηνά Βλασιάδου

Γραφιστική επιμέλεια

Lineadesign

Εκτυπώσεις

Whale graphics

Σχεδιασμός- εκτύπωση καταλόγου

Εκδόσεις Ζήτη

Φωτογράφιση

Θάνος Καρτσόγλου

Αρχαιακό υλικό και αντικείμενα συλλογών

Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης

Ministère de la Culture (France) – Médiathèque

de l'Architecture et du Patrimoine – Diffusion RMN

Συλλογή Βασιλείου Νικόλτσιου

Συλλογή Αναστασίας Χαδιά

Συλλογή Γιάννη Μέγα

Συλλογή Πέτρου Μεχτίδη

Συλλογή Χρήστου Μπρούφα

Συλλογή Eric Auzoux

Συλλογή Jean-Pierre Grémois

Contributeurs de l'Exposition

Supervision Générale – Coordination

Agathoniki Tsilipakou, *Directrice du Musée de la Civilisation Byzantine*

Conception de l'Exposition – Etude Muséologique

Anastassios Ch. Antonaras, Ioannis Motsianos, *archéologues-muséologues*

Etude Muséographique - adaptation

Anastasia Karadimitriou, *architecte*

Traitement des adaptations architecturales

Fotini Baxevanou, *étudiante en Muséologie*

Restauration des œuvres

Magdalini Mouratidou, Vasiliki Kostopoulou, Kyriakos Mathios,

Georgios Boudalis, Anneta Tsouka, *restaurateurs*

Collaborateurs scientifiques spécifiques

Vasilios Nikoltsios, *Directeur du Musée de la Lutte Macédonienne*

Traductions des textes d'accompagnement

Marianthie Paschou, *responsable du service culturel*

de l'Institut Français de Thessalonique

Maria Polychronaki, *archéologue*

Christos Konstantinidis, *Délégué général pour la Grèce*

du « Souvenir Français »

Communication – Relations publiques

Katerina Biliouri, *archéologue – muséologue*

Soutien technique

Ioannis Lagos, Georgios Alexandris, Vasilios Remvos,

Ioannis Konstantinidis, *techniciens*

Eclairage

Georgios Zigkas, Dimitrios Mantzoukas, *techniciens lumières*

Gestion financière

Sophia Moustakea, Maria Lambrianou

Soutien Logistique

Christina Goudeli, Elisavet Nikolaïdou, Athina Vlasiadou

Graphiste responsable

Lineadesign

Travaux d'imprimerie

Whale graphics

Conception - impression du catalogue

Éditions Ziti

Photographies

Thanos Kartsoglou

Supports d'archives et objets de collections

Centre d'Histoire de Thessalonique

Ministère de la Culture (France) – Médiathèque

de l'Architecture et du Patrimoine – Diffusion RMN

Collection Vasilios Nikoltsios

Collection Anastasia Chadia

Collection Giannis Megas

Collection Petros Mechtidis

Collection Christos Broufas

Collection Eric Auzoux

Collection Jean-Pierre Grémois

Συντελεστές καταλόγου

Επιστημονική επιμέλεια

Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας
Ιωάννης Μότσιανος

Συγγραφείς κειμένων

Ιωάννης Μουρέλος
Καθηγητής Ιστορίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
Διευθυντής του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Βασίλειος Νικόλτσιος
Συνταγματάρχης ε.α. - Φαρμακοποιός
Διευθυντής Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα

Ευάγγελος Χεκίμογλου
Οικονομολόγος,
Έφορος Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ιωάννης Μότσιανος
Αρχαιολόγος-μουσειολόγος
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Αντώνης Δ. Σατραζάνης
Προϊστάμενος του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης
Ιππότης της Τάξης των Τεχνών & Γραμμάτων της Γαλλικής Δημοκρατίας

Ευδοκία Σκαρλατίδου
Αρχαιολόγος

Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας
Αρχαιολόγος-μουσειολόγος
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Σχεδιασμός - εκτύπωση καταλόγου

Εκδόσεις Ζήτη

Μεταφράσεις

Μαριάνθη Πάσχου
υπεύθυνη των υπηρεσιών πολιτισμού
του Γαλλικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης

Επιμέλεια μεταφράσεων

Κριστόφ Λε Ριγκολέρ
Γενικός Πρόξενος της Γαλλίας
Διευθυντής Γαλλικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης

Φωτογράφιση

Θάνος Καρτσόγλου

Contributeurs du catalogue

Sous la direction de

Anastassios Ch. Antonaras
Ioannis Motsianos

Auteurs des textes

Ioannis Mourellos
Professeur d'histoire à l'université Aristote,
Directeur d'Institut des études balkaniques, Thessalonique

Vasilios Nikoltsios
Colonel à la retraite - Pharmacien
Directeur du Musée de la lutte macédonien

Evangelos Chekimoglou
Economiste,
conservateur du Musée Juif de Thessalonique

Ioannis Motsianos
Archéologue-muséologue
Musée de la Civilisation Byzantine

Antonis D. Satrazanis
Directeur du Centre d'Histoire de Thessalonique
Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres de la République Française

Evdokia Skarlatidou
Archéologue

Anastassios Ch. Antonaras
Archéologue-muséologue
Musée de la Civilisation Byzantine

Conception - impression du catalogue

Éditions Ziti

Traductions

Marianthie Paschou
responsable du service culturel
de l'Institut Français de Thessalonique

Relecture des traductions

Christophe Le Rigoleur
Consul Général de France
Directeur de l'Institut Français de Thessalonique

Photographies

Thanos Kartsoglou

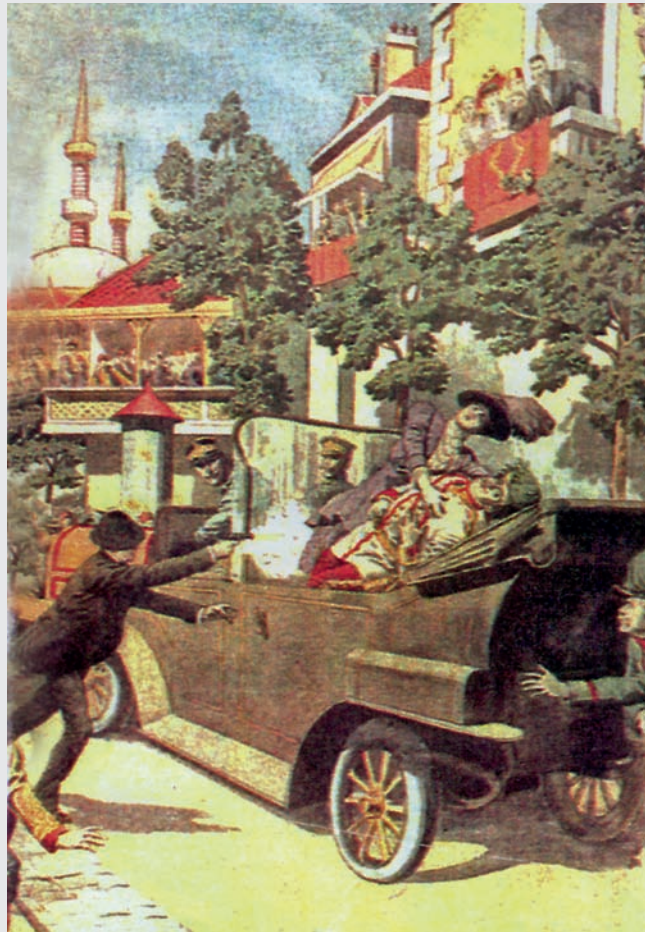

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος

La Première Guerre Mondiale

Ο Μεγάλος Πόλεμος, όπως είναι γνωστός ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, ξεκίνησε στις 28 Ιουλίου 1914 και διήρκησε έως τις 11 Νοεμβρίου του 1918. Στην πολεμική σύρραξη ενεπλάκησαν όλα τα ισχυρά κράτη της εποχής, χωρισμένα σε δύο στρατόπεδα: των συμμαχικών δυνάμεων της Εγκάρδιας Συνεννόησης (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, έως τις αρχές του 1918 η Ρωσία και, από το 1917, οι ΗΠΑ) και των Κεντρικών Δυνάμεων/Τριπλής Συμμαχίας (Γερμανία, Αυστροουγγαρία και Βουλγαρία). Στους δύο αυτούς σχηματισμούς εντάχθηκαν τελικά σχεδόν όλα τα κράτη της Υψηλίου με αποτέλεσμα ο αριθμός των στρατευμάτων να αγγίξει τα 70 εκατομμύρια. Ο Μεγάλος Πόλεμος αποτέλεσε έναν από τους πλέον πολύνεκρους πολέμους. Στην Ευρώπη, η οποία το 1914 αριθμούσε περίπου 430 εκατομμύρια κατοίκους, σκοτώθηκαν περίπου 14 εκατομμύρια στρατευμένοι και 13 εκατομμύρια άμαχοι. Ως αποτέλεσμα του είχε την εξαφάνιση τριών μεγάλων ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών, της Οθωμανικής, της Αυστροουγγρικής και της Ρωσικής, και τη δραματική αλλαγή του χάρτη της Ευρώπης με τη δημιουργία των εθνικών κρατών που μέχρι σήμερα τη συναποτελούν.

La Première Guerre Mondiale, connue sous le nom de Grande Guerre, a eu lieu en Europe du 28 juillet 1914 au 11 novembre 1918. Tous les Etats puissants de l'époque ont pris part au conflit, divisés en deux camps opposés : la coalition des Forces Alliées de l'Entente (Grande-Bretagne, France et Russie), rejoints par les Etats-Unis en 1917 et la coalition des Empires centraux / Triple-Alliance (Allemagne, Autriche-Hongrie et Bulgarie). A ces deux coalitions ont finalement participé presque tous les pays du monde, portant ainsi le nombre de combattants à 70 millions. La Grande Guerre a été l'une des guerres les plus meurtrières de l'Histoire. En Europe, qui en 1914 comptait environ 430 millions d'habitants, les pertes s'élevèrent à 14 millions de soldats et 13 millions de civils. La guerre a provoqué la disparition des trois grands empires européens, l'empire ottoman, l'empire austro-hongrois et l'empire russe, ainsi que le changement total de la carte de l'Europe avec la création des Etats nationaux qui la composent aujourd'hui encore.

Η δολοφονία του αρχιδούκα της Αυστρίας, Φραγκίσκου Φερδινάνδου, 28 Ιουνίου 1914. (Συλλογή Β. Νικόλτσιου)

L'assassinat de l'archiduc d'Autriche, Franz Ferdinand, le 28 juin 1914. (Collection V. Nikoitsios)

Επιστολικό δελτάριο των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. (Συλλογή Β. Νικόλτσιου)

Carte postale des Empires centraux. (Collection V. Nikolsios)

Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και εθνικός διχασμός*

Ιωάννης Μουρέλος

Καθηγητής Ιστορίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
Διευθυντής του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Η κατάσταση που επικρατούσε στον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αποτελεί πραγματική πρόκληση στη λογική. Δύσκολα θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει στη μακρόχρονη ιστορία του τόπου κάποια άλλη χρονική περίοδο, που να περικλείει τόσο πολλές αντιφάσεις και ανακολουθίες.

Η πολυπλοκότητα του φαινομένου δεν πρέπει, ωστόσο, να εκπλήσσει. Τα πολιτικά πάθη, οι συνεχείς παραβιάσεις της συνταγματικής νομιμότητας, η επαναστατική διάσταση του βενιζελικού καθεστώτος της Θεσσαλονίκης, η μετατροπή του βορειοελλαδικού χώρου σε πεδίο εχθροπραξιών, οι παρεμβάσεις του Συμμαχικού παράγοντα ως ρυθμιστή των εσωτερικών ισορροπιών με προκλητικές μεθόδους καταστολής, είναι εύκολο να βρουν μία εξήγηση. Προκειμένου να το πράξει κανείς, είναι υποχρεωμένος να εισέλθει σε μία διαδικασία ανάλυσης ελληνικού προβλήματος της περιόδου, προσπαθώντας να απομονώσει και να αξιολογήσει, ένα προς ένα, τα συστατικά στοιχεία του όλου συνονθυλεύματος.

Ο εθνικός διχασμός είναι αναμφίβολα ένα από τα παραπάνω διακριτικά γνωρίσματα (για το θέμα βλέπε επίσης παρακάτω το κείμενο του κ. Ε. Χεκίμογλου). Οι κορυφώσεις, συχνά δραματικές, που το φαινόμενο αυτό γνωρίζει κατά τη διάρκεια των ετών 1914-1918 έχουν συμβάλλει στην εμπέδωση μίας μερικής, αν όχι εσφαλμένης, αντίληψης αναφορικά με τον ορισμό του φαινομένου. Το σχετικό σκεπτικό, επιλέγοντας ως αφετηρία την κρίση του 1914, θεωρεί ως θεμελιώδη παράμετρο του εθνικού διχασμού το πρόβλημα της στάσης την οποία η Ελλάδα όφειλε να υιοθετήσει έναντι της ευρωπαϊκής, και αργότερα παγκόσμιας, θεώρησης των πραγμάτων. Υπό την έννοια αυτή, ο εθνικός διχασμός δεν είναι τίποτα άλλο από μία αντιπαράθεση μεταξύ των οπαδών της συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο, στο πλευρό του ενός από τους δύο αντιμαχόμενους συμμαχικούς συνασπισμούς (συγκεκριμένα εκείνου της Τριπλής και μετέπειτα Τετραπλής Συνεννόησης) και των οπαδών της σύμπραξης με το αντίπαλο στρατόπεδο. Οι τελευταίοι, αναγκάζονται τελικά να περι-

* (Απόσπασμα από το βιβλίο του ίδιου *Τα Νοεμβριανά του 1916, από το Αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των θυμάτων*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 2006).

Première Guerre Mondiale et division nationale*

Ioannis Mourellos

Professeur d'histoire à l'université Aristote,
Directeur d'Institut des études balkaniques, Thessalonique

Λa situation qui régnait dans l'espace grec pendant la Première Guerre Mondiale est un véritable défi à la logique. Il serait difficile de repérer, dans la longue histoire de ce pays, une autre période englobant autant de contradictions et d'incohérences.

La complexité du phénomène ne devrait cependant pas surprendre. Les passions politiques, les violations constantes de la légalité constitutionnelle, l'aspect révolutionnaire du régime venizéliste de Thessalonique, la transformation de la Grèce du Nord en champ de bataille, les interventions des Alliés en tant que facteur de régulation des équilibres internes avec des méthodes de répression provocatrices, sont faciles à expliquer. Pour ce faire, on serait obligé d'adopter un processus d'analyse du problème grec pendant cette période, essayant d'isoler et d'évaluer, un par un, les éléments composant l'ensemble de l'entremêlement.

La division nationale est sans doute l'un des traits distinctifs mentionnés ci-dessus (voir le texte relatif de E. Chekimoglou inclus dans cette édition). Les points culminants, souvent dramatiques, que ce phénomène connut pendant les années 1914-1918 contribuèrent à la consolidation d'une perception partielle, sinon erronée, quant à la définition du phénomène. La réflexion en question, choisissant comme point de départ la crise de 1914, considère comme paramètre fondamental de la division nationale le problème de l'attitude que la Grèce devait adopter envers la conception européenne et mondiale des choses. En ce sens, la division nationale n'est rien d'autre qu'une confrontation entre les partisans de la participation du pays à la guerre, aux côtés de l'une des deux coalitions alliées rivales (en particulier celle de la Triple et plus tard Quadruple Entente) et les partisans de la collaboration avec le camp adverse. Ces derniers, sont finalement obligés de se retrancher derrière l'apparence d'une fausse neutralité.

* (Extrait de son ouvrage *Τα Νοεμβριανά του 1916, από το Αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των θυμάτων*, Αθήνα, Editions Pattakis, Athènes 2006).

Αναχώρηση του Ελευθέριου Βενιζέλου από την κατοικία του στρατηγού Γκιγιωμά μετά από συνάντησή τους. (Συλλογή Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης)

Départ d'Eleftherios Venizélos de la résidence du général Guillaumat. (Collection du Centre d'Histoire de Thessalonique)

χαρ ακωθούν πίσω από την επίφαση μίας χαλκευμένης ουδετερότητας.

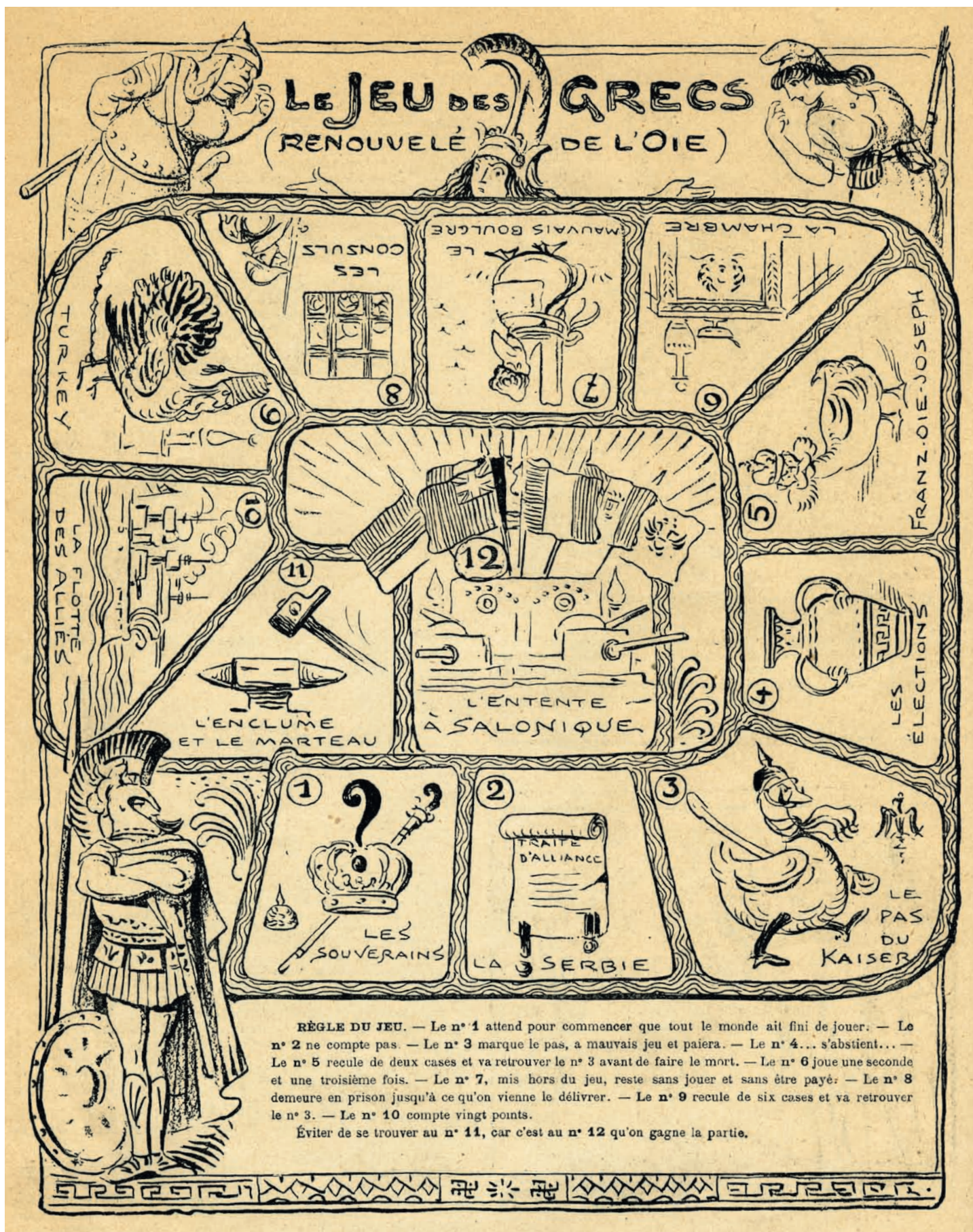
Μία συνακόλουθη ερμηνεία θέλει τον εθνικό διχασμό σαν μία προσωπική αντιπαράθεση ανάμεσα στους ηγέτες των δυο παραπάνω παρατάξεων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ισχυρή προσωπικότητα και η ιδιοσυγκρασιακή συμπεριφορά αμφοτέρων, δημιουργούν προϋποθέσεις για μία παρερμηνεία αυτού του είδους.

Συχνότερα, πάντως, ο εθνικός διχασμός προβάλλει σαν ένας συγκερασμός των παραπάνω αντιλήψεων. Εμφανώς λιγότεροι αριθμητικά είναι όσοι προσδίδουν στο φαινόμενο τη διάσταση, που τόσο μεγάλη ανάγκη έχει προκειμένου να μπορέσει να αναπνεύσει: εκείνη της απόστασης και της διαχρονικότητας. Αν υποθεθεί ότι στην περίοδο 1914-1918 (η επιλογή της καταληκτικής ημερομηνίας είναι σχετική και ανταποκρίνεται αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι τότε τερματίζεται ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) λαμβάνει, απλώς, χώρα μια κορύφωση του φαινομένου και εφόσον καταφέρει κανείς να αποδεσμευτεί από την όποια επιρροή είναι ικανή να ασκήσει η γοητεία (στους αντίποδες η μία της άλλης) των δυο πρωταγωνιστών, τότε προκύπτει μια νέα πραγματικότητα: το αιώνιο φαινόμενο της αντιπαράθεσης μεταξύ δυο διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Πρόκειται για την παραδοσιακή ολιγαρχία και τη διαρκώς ανερχόμενη αστική τάξη, οι οποίες έχουν τη δική τους ξεχωριστή κοσμοαντίληψη, σε έναν διαρκή αγώνα για τη διεκδίκηση, την άσκηση και τον έλεγχο της εξουσίας. Επομένως, σε βάθος χρόνου, το φαινόμενο δείχνει να υπερφαλαγγίζει τη συγκεκριμένη συγκυρία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την όποια χαρακτηριστική έλξη ασκούν οι προσωπικότητες των Ελευθερίου Βενιζέλου και του βασιλέως Κωνσταντίνου. Εδώ, η διεύρυνση του χρονικού ορίζοντα εκπλήσσει με το μέγεθός της. Οι καταβολές του φαινομένου ανέρχονται στο δεύτερο ήμισυ του προπερασμένου αιώνα η δε καταληκτική ημερομηνία (περί τα μέσα της δε-

Une autre interprétation considère la division nationale comme une confrontation personnelle entre les dirigeants des deux camps ci-dessus. Il ne fait aucun doute que la forte personnalité et le tempérament des deux créent les conditions d'une interprétation erronée de ce genre.

Cependant, la division nationale apparaît le plus souvent comme un mélange des conceptions ci-dessus. Visiblement, ils sont moins nombreux ceux qui donnent au phénomène la dimension dont il a tant besoin, pour qu'il puisse respirer : celle de la distance et de la diachronie. Si l'on suppose qu'au cours de la période 1914-1918 (le choix de la date finale est relatif et répond uniquement au fait qu'elle correspond à la fin de la Première Guerre Mondiale), ce phénomène atteint son point culminant, et à condition qu'on parvienne à se libérer de toute influence susceptible d'être exercée par la fascination (aux antipodes l'une de l'autre) des deux protagonistes, alors une nouvelle réalité en résulte : l'éternel phénomène de la confrontation entre deux classes sociales différentes. Il s'agit de l'oligarchie traditionnelle et de la bourgeoisie toujours croissante, qui ont leur propre vision du monde, dans une lutte constante pour revendiquer l'exercice et le contrôle du pouvoir. En conséquence, au fil du temps, le phénomène semble envelopper le contexte particulier de la Première Guerre Mondiale et tout attrait fascinant exercé par les personnalités d'Eleftherios Venizélos et du roi Constantin. Ici, l'élargissement de l'horizon temporel surprend par sa taille. Les racines du phénomène remontent à la deuxième moitié du XIXe siècle et la date finale (vers le milieu de la décennie 1930-1940) va bien au-delà de la présence physique de l'un des protagonistes et coïncide presque avec la

«Το παιχνίδι των Ελλήνων», *Le Rire Rouge*, 29-1-1916. (Συλλογή Ε. Auzoux)

«Le Jeu des Grecs», *Le Rire Rouge*, 29-1-1916. (Collection E. Auzoux)

καετίας 1930-1940) ξεπερνά κατά πολύ τη φυσική παρουσία του ενός από τους πρωταγωνιστές και συμπίπτει σχεδόν με την απώλεια του άλλου. Υπό αυτό το πρίσμα, η κρίση του 1914 προσφέρει απλώς τη δυνατότητα αναζωπύρωσης του φαινομένου του εθνικού διχασμού, έπειτα, μάλιστα, από τη σύντομη παρένθεση της περιόδου των Βαλκανικών πολέμων, με αποτέλεσμα το τελευταίο να εκδηλωθεί πλέον στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Απόδειξη του συγκυριακού της όλης υπόθεσης αποτελεί το γεγονός ότι αργότερα, την εποχή του Μεσοπολέμου, άξονας της ίδιας αντιπαράθεσης υπήρξε το Πολιτειακό. Επομένως, μέσα σε μια διαλεκτική σχέση αιτίου-αιτιατού, την έννοια της διάρκειας διεκδικεί επάξια το φαινόμενο του εθνικού διχασμού.

Αντίθετα, η συγκυριακή ιδιαιτερότητα αντιστοιχεί στη διεθνή παράμετρο. Ο πόλεμος και οι ανάγκες, οι οποίες ανακύπτουν από τη διεξαγωγή του, προσδίδουν νέες, πρωτόγνωρες διαστάσεις στο φαινόμενο του εθνικού διχασμού. Η θεαματική αναβάθμιση της γεωπολιτικής αξίας του ελλαδικού χώρου και η ένταξή του στον όλο πολεμικό σχεδιασμό της περιόδου, εισάγουν ρυθμούς και διαμορφώνουν συμπεριφορές, που ξεπερνούν κατά πολύ την ελληνική πραγματικότητα. Η αιφνίδια ανάμειξη του διεθνούς (Συμμαχικού κυρίως) παράγοντα επιδρά καταλυτικά πάνω στις εσωτερικές αντιπαραθέσεις οδηγώντας, την κατάσταση σε μία φαινομενική, σύμφωνα με τις ανάγκες του πολέμου πάντοτε, επίλυση του προβλήματος του εθνικού διχασμού, τον Ιούνιο του 1917.

Η τακτική που υιοθέτησαν οι Σύμμαχοι έναντι των ελληνικών αρχών παραπέμπει άμεσα στην πολιτική της κανονιοφόρου: στρατιωτική κατάληψη εδαφών, επίδειξη ισχύος, επίδοση τελεσιγράφων υπό την απειλή των πυροβόλων του στόλου, επιβολή εμπορικού αποκλεισμού, άσκηση ελέγχου επάνω στους πιο νευραλγικούς τομείς της δημόσιας διοίκησης και του στρατεύματος, προβάλλοντας πάντοτε το αιτιολογικό της διαφύλαξης της νομιμότητας. Τρία από τα τέσσερα κράτη που συγκροτούσαν τον συνασπισμό της Συνεννοήσεως (Γαλλία, Μεγ. Βρετανία και Ρωσία) ήταν, παράλληλα, εγγυήτριες δυνάμεις της ελληνικής συνταγματικής τάξης. Όμως, ο πραγματικός λόγος της παρέμβασής τους, ήταν η στασιμότητα των επιχειρήσεων στα κύρια θέατρα του πολέμου και η προαγωγή της περιφερειακής στρατηγικής, η οποία προέκυψε από αυτή την εξέλιξη.

Όσο αδόκιμη και αν φαντάζει η εξαγωγή υποθετικών συμπερασμάτων, με δυσκολία θα μπορούσε κανείς να διανοηθεί μία παρέμβαση της ίδιας μορφής στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο σε μία διαφορετική, όμως, χρονική συγκυρία. Η στιγμιαία επικάλυψη δύο ανεξάρτητων, μεταξύ τους, φαινομένων, ως προς τις καταβολές και τον τρόπο με τον οποίο το καθένα αναπτυσσόταν, είναι τελικά η εξήγηση γιατί μέσα στον στρόβιλο του Μεγάλου Πολέμου το εσωτερικής φύσης πρόβλημα του εθνικού διχασμού γνώρισε μία από τις πλέον δραματικές του κορυφώσεις.

perte de l'autre. Sous cet angle là, la crise de 1914 offre tout juste la possibilité de résurgence du phénomène de la division nationale, à la suite même de la brève parenthèse des guerres balkaniques, et ce phénomène se manifeste désormais dans le domaine de la politique étrangère. La preuve du problème contextuel de toute l'affaire est le fait que, plus tard, pendant l'Entre-deux-guerres, l'enjeu de la même confrontation fut celui du régime institutionnel. Par conséquent, dans une relation dialectique de cause à effet, la notion de durée revendique dignement le phénomène de la division nationale.

La spécificité contextuelle, au contraire, correspond au paramètre international. La guerre et les besoins qui découlent de sa mise en œuvre ajoutent des nouvelles dimensions sans précédent au phénomène de la division nationale. L'amélioration spectaculaire de la valeur géopolitique de l'espace grec et son intégration dans l'ensemble du plan militaire de cette époque, introduisent des rythmes et forment des comportements, qui vont bien au-delà de la réalité grecque. L'implication soudaine du facteur international (essentiellement celui des Alliés) agit de manière catalytique sur les oppositions internes, conduisant la situation, en apparence, vers une résolution du problème de la division nationale, toujours selon les besoins de la guerre, en juin 1917.

La tactique adoptée par les Alliés face aux autorités grecques renvoie directement à la politique de la canonnière : occupation militaire des territoires, démonstration de pouvoir, notification d'ultimatums sous la menace des canons de la flotte, imposition d'embargo commercial, exercice de contrôle sur les domaines les plus essentiels de l'administration publique et de l'armée, en mettant toujours en avant des raisons de maintien de la légalité. Trois des quatre Etats membres de l'Entente (France, Grande-Bretagne et Russie) étaient, en même temps, des garants de l'ordre constitutionnel grec. Mais, la vraie raison de leur intervention était la stagnation des opérations sur les scènes principales de la guerre et la promotion de la stratégie régionale, qui a résulté de cette évolution.

Aussi inappropriée que puisse paraître la déduction de conclusions hypothétiques, on pourrait difficilement imaginer une intervention du même type dans l'espace géographique en question mais dans un différent contexte temporel. La coïncidence momentanée de deux phénomènes, indépendant l'un de l'autre, tant par leurs origines que par leurs développements, explique finalement pourquoi, dans le tourbillon de la Grande Guerre, le problème interne de la division nationale connut l'un de ses points culminants les plus dramatiques.